

Sprogforandring over tre generationer i Nordjylland, Sønderjylland og på Bornholm: Standardisering i forskellige tempi

Af MARIE MAEGAARD og MALENE MONKA

Artiklen sammenfatter resultaterne af kvantitative sprogbrugsanalyser fra det netop afsluttede *Dialekt i Periferien*-projekt ved Center for Dialektforskning. Analyserne omfatter sprogbrugen på tværs af tre generationer i Nordjylland, Sønderjylland og på Bornholm. Resultaterne viser, at der har været sprogforandring alle tre steder, men der er tale om forskellige sprogforandringsmønstre: På Bornholm bruger de unge informanter ingen af de dialekttræk, der indgår i de kvantitative analyser, i Nordjylland bruger de unge informanter en del af de regionale træk, og i Sønderjylland bruger de unge informanter tre ud af fire undersøgte dialekttræk i samme udstrækning som deres forældre og bedsteforældre. I artiklen kommer vi ind på nogle af årsagerne til de forskellige forløb for sprogforandringen og henviser til resultater af andre og mere kvalitative analyser, der er foretaget i projektet.

1 Introduktion til Periferi-projektet

I artiklen vil vi beskrive og diskutere kvantitative analyser af sprogbrugsanalyser blandt tre generationer fra tre forskellige steder i Danmark, nemlig Hirtshals i Nordjylland, Nexø på Bornholm og Bylderup-Bov i Sønderjylland. Resultaterne er en del af projektet *Dialekt i Periferien*, der i perioden 2015–2018 var finansieret af VELUX Fonden¹. Projektet, der strakte sig over tre år, er et omfattende studie af sprogbrug de tre steder. Hovedfokus var på 9. klasses elever, der blev fulgt over en længere periode. Projektets datamateriale er omfangsrigt; det består af etnografiske iagttagelser af de unge i skolen, og til dels uden for skolen, interview med alle unge,

¹ Projektets leder var Marie Maegaard, projektgruppen bestod endvidere af Anne Larsen, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen, Pia Quist, Jann Scheuer og Andreas Candefors Stæhr gennem hele forløbet; undervejs medvirkede desuden Ida Hjorth, Bente Kristensen, Camilla Boesen Madsen, Julie Rasmussen, Anna K. Jørgensen, Louise Østergaard Sørensen og Maria Winther Hansen samt en række studentermedhjælpere.

data fra sociale medier, selvoptagelser og fokusgruppeoptagelser med udvalgte unge samt interview med udvalgte unges forældre og bedsteforældre. Hele projektet er beskrevet og afrapporteret i bogen *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas* (Maegaard et al. 2020). Denne artikel er en bearbejdet version af bogens kapitel 2 "Patterns of Dialect Use: Language Standardization at Different Rates" (Maegaard & Monka 2020), der fokuserer på resultaterne af sprogforandring på tværs af tre generationer fra hvert sted. I bogen kan man læse mere udtømmende analyser af den sproglige praksis i hhv. Sønderjylland, Nordjylland og på Bornholm, ligesom man kan læse om forskelle i sprogholdninger, sprogideologier samt sprogbrug på de sociale medier på tværs af de tre steder. I dette nummer af Danske Talesprog kan man desuden læse en bearbejdet og udbygget udgave af det kapitel fra bogen, der fokuserer særligt på Hirtshals

2 Introduktion til denne artikel

Som beskrevet mange gange før, er der sket en voldsom sproglig ensretning eller standardisering i Danmark i løbet af det sidste århundrede, og Danmark beskrives ofte som et særligt standardiseret sprogsamfund (Kristiansen & Coupland 2011; Kristiansen & Grondelaers 2013; Maegaard et al. 2013; Pedersen 2003). Således viser eksempelvis de kvantitative sprogbrugsanalyser foretaget på LANCHART², at yngre bruger færre lokale dialekttræk end ældre, og at deltagere optaget for nylig bruger færre lokale dialekttræk, end deltagere optaget i 1970'erne og 1980'erne. Resultaterne viser at der overalt i landet bruges færre lokale træk og flere københavnske træk. Dette gælder på individniveau, når mennesker forandrer deres sprog gennem livet, men er endnu mere udtalt på intergenerationelt niveau, hvor yngre benytter signifikant færre lokale træk end deres forældre (Jensen & Maegaard 2010, 2012; Maegaard et al. 2013; Schønning & Pedersen 2009). De enslydende resultater, vi som sprogforskere er fremkommet med gennem mange år, har ført til avisoverskrifter som "Danske dialekter er så godt som døde" eller "Danske dialekter forsvinder hurtigere end nogensinde" (Kr. Dagblad 2007, DR 2015). Tidligere undersøgelser er dog hovedsagelig udført i urbane områder, hvor standardiseringen allerede var fremskreden, og nyere studier fra mere perifere områder viser, at der findes individer, som går imod den generelle tendens til standardisering og faktisk bruger lokale dialekttræk (Monka 2013; Schønning & Pedersen 2009).

² Danmarks Grundforskningsfondscenter for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier ved Københavns Universitet 2005–2015, nu indlejret som Sprogforandringscentret LANCHART, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, KU.

Dialektudtynding opfattes normalt som en proces, der står i modsætning til dialektbevarelse (Pedersen 2003; Maegaard et al. 2009; Maegaard et al. 2013; Jensen & Maegaard 2010, 2012). Men flere forskere peger på, at dialektudtyndingsprocesser på et overordnet niveau kan følges af lokale modreaktioner, som fremmer sproglig bevidsthed, bevarelse og måske endda revitalisering af dialekten eller af bestemte dialekttræk (Johnstone 2010; Britain 2002). Dette har der indtil nu ikke været mange tegn på i danske studier, og det er heller ikke det billede, der tegnes i vores undersøgelse.

I denne artikel giver vi ved hjælp af kvantitative metoder et indblik i sprogforandring på tværs af tre generationer i tre dialektområder. Her viser det sig som ventet, at brugen af lokal dialekt generelt går tilbage alle de tre steder, men også at det foregår på meget forskellige måder. Resultaterne omfatter analyser af sprogbrug blandt 25–27 talere fra hvert sted, hvilket muliggør en sammenligning af sprogforandringens mønstre i forestillet tid på tre forskellige steder inden for det samme relativt homogene og velbeskrevne sprogsamfund (fx Kristiansen 2009; Pedersen 2005).

I Danmark er den sproglige standardisering foregået samtidigt med – og formentlig på grund af – urbaniseringen og industrialiseringen af landbosamfundet, der begyndte i slutningen af 1800-tallet og accelererede i anden halvdel af 1900-tallet. Vi forventede derfor at finde sprogforandring på tværs af generationerne. Men i modsætning til tidligere undersøgelser har vi valgt at undersøge sprogbrug og -forandring på udvalgte undersøgelsessteder og i udvalgte familier. Både stederne og familierne er valgt ud fra en række kriterier, der i teorien burde øge sandsynligheden for at finde lokal sprogbrug. Vi har således valgt at fokusere på steder, der ligger langt fra København og dermed muligvis den sproglige indflydelse derfra. Desuden fokuserer vi i generationsstudiet fortrinsvis på familier, der har boet i det undersøgte område i flere generationer, og hvor de ældre generationer ikke har taget en lang videregående uddannelse. På den måde ville vi undersøge, om der overhovedet stadig bruges dialekt i Danmark, og i givet fald hvornår og hvad dialekt bruges til.

Det danske sprogsamfund er ikke det eneste, der har undergået sproglig standardisering. Der er således lavet adskillige studier af sprogforandring, især i Europa (Auer m.fl. 2005; men se Hui 2015 for en lignende udvikling i Tianjin, Kina). Undersøgelserne viser, at urbanisering generelt medfører standardisering. Og selv om Labov (2012: 1) peger på, at sprogbrugen i amerikanske byer snarere bliver mere forskellig- end ensartet, findes der også en række studier af rurale amerikanske dialekter, der viser, at de ligesom mange europæiske dialekter konvergerer i retningen

af en urban varietet; i nogle tilfælde i et sådant omfang, at de lokale dialekter er ved at forsvinde helt (se fx Wolfram & Schilling-Estes 1995).

Det sidstnævnte studie minder om vores undersøgelse i den forstand, at det undersøger en rural dialekt, der tales af forholdsvis få mennesker. Men der er også afgørende forskelle med hensyn til geografisk distribution, og med hensyn til hvor gamle de studerede dialekter er. De dialekter, vi undersøger, er *geolekter*, dvs. at de er geografisk afgrænselige (lokalt, regionalt og nationalt) og eksisterer ved siden af standardsproget. Dialekterne, vi fokuserer på her, har træk tilfælles med såvel andre dialekter som standarddansk, men den klassiske dialekt udgøres af en kombination af træk, der er særegne med hensyn til en række fonologiske, grammatiske, leksikalske og prosodiske forhold. Samtidigt er dialekterne ”gamle” i den forstand, at forskelle mellem dem kan spores tilbage til middelalderen. Dette betyder alt sammen, at vores tilgang til studiet af dialekt ikke kun afviger fra amerikanske undersøgelser i kraft af teoretiske forskelle mellem forskningstraditioner, men også fordi selve undersøgelsesobjektet er af forskellig beskaffenhed.

Auer og Hinskens (1996) og Auer m.fl. (2005) har beskrevet dialektnivellerings i Europa som enten horisontal eller vertikal konvergens imod andre dialekter eller standardvarietet; i deres beskrivelse finder begge processer ofte sted simultant. Det er stadig omdiskuteret, hvorvidt den horisontale konvergens, man kan observere mellem rurale dialekter, altid ledsages af vertikal konvergens, hvor standardvarietet påvirker de rurale dialekter, der dermed bliver mere ensartede. Hinskens (1998) argumenterer for at begge processer finder sted samtidigt og at rurale dialekter konvergerer mod hinanden uafhængigt af påvirkning fra en standardvarietet. Ikke desto mindre viser langt de fleste af de resultater, som Auer (1998) og Hinskens (1998) diskuterer, en udvikling, der går mod en standardvarietet. I anerkendelse af dette og inspireret af Mattheier (1996: 34) foreslår Auer (1998: 1) derfor, at man bør kalde processen for *advergens* snarere end *konvergens*.

Danske undersøgelser viser, som allerede nævnt, næsten uden undtagelse, at alle sproglige forandringer i nyere tid går i retning af det københavnsbaserede standardsprog (se dog Lisse 1964; Pedersen 2010; Jensen & Maegaard 2010, 2012 for enkelte eksempler på andre typer af spredning). Denne udvikling forventede vi også at finde i de tre undersøgelsesområder. En undersøgelse af sprogforandring i tre generationer giver mulighed for at følge sprogforandring i forestillet tid, og kan være med til at pege på forskellige udviklinger de tre steder.

Så vidt vi ved, er nærværende studie enestående i den forstand, at det undersøger sprogforandring ved at se på forskellige generationer, flere forskellige steder, med mange forskellige metodiske tilgange (se dog fx Hinskens 1998; Smith & Durham

2011, 2012; Bugge 2015; Wolfram & Schilling-Estes 1995; Schøning & Pedersen 2009, der inddrager nogle af de nævnte forhold, men ikke alle på samme tid).

I første del af artiklen præsenterer vi de data og metoder, vi har benyttet i de kvantitative analyser. Herefter følger en beskrivelse af de sproglige variable, der indgår i analyserne fra hvert sted. Afslutningsvis opsummerer vi og diskuterer resultaterne af undersøgelsen.

3 Udvalgelse af undersøgelsesområder, datatyper og metode

Selv om det altså er uomtvisteligt, at sproget i Danmark er langt mere standardiseret nu end for få generationer siden, mangler der større undersøgelser af, hvordan standardiseringsprocesser foregår i de mest perifere områder af landet. De tre undersøgelsesområder blev således valgt ud fra deres geografiske placering i forhold til København: Sønderjylland, Nordjylland og Bornholm.

Figur 1. Kort over Danmark med de tre undersøgelsesområder: Nordjylland, Sønderjylland og Bornholm.

Samtidig ville vi gerne tage udgangspunkt i folkeskoleklasser for at få en bredt sammensat ungdomsgruppe. Der var dog begrænsninger på, hvor perifere steder, vi kunne vælge. En høj grad af centralisering på skoleområdet gennem de sidste mange år har nemlig betydet, at skoler med 7.–9. klasse kun findes i byer af en vis størrelse i de tre områder. Skolerne har dog stadig et skoledistrikt, som dækker store landlige områder, og dermed bor mange elever uden for byerne. På Bornholm søgte vi at finde skoler uden for Rønne, og der var kun to muligheder, hvoraf den ene

stod til at lukke udskolingen ved projektets start, så det efterlod os med kun ét muligt valg, nemlig Paradisbakkeskolen i Nexø. I Sønderjylland lykkedes det at finde en skole relativt langt fra de større byer, nemlig Bylderup skole i Bylderup-Bov, og i Nordjylland valgte vi Hirtshals skole. Hirtshals skole blev primært valgt, fordi der tidligere er udført sociolingvistiske studier af sproget i det, der dengang hed Hirtshals Kommune (se Hansen & Lund 1983). De oprindelige skoler fra dette projekt er imidlertid lukket, og Hirtshals skoles skoledistrikt omfatter nu skoledistrikterne fra dengang.

To af hovedformålene med *Dialekt i Periferien*-projektet var at undersøge, hvor meget lokal sprogbrug der er i brug de tre steder, og hvordan den har forandret sig. Det gjorde vi blandt andet ved at sammenligne sprogbrug på tværs af tre generationer – unge, forældre og bedsteforældre – fra hvert undersøgelsessted. Eftersom tidligere studier har vist, at stærk stedstilknytning har betydning for, hvor meget lokal sprogbrug informanter benytter (fx Andersson & Thelander 1994; Sundgren 2009; Cornips & de Rooij 2018; Monka, Skovse & Quist 2019), besluttede vi, at de unge deltagere i generationsstudiet skulle være født og opvokset det pågældende sted, og i de fleste tilfælde gælder det også deltagerne i forældre- og bedsteforældre-generationen. De unge informanter, der indgår i de kvantitative analyser i denne artikel udgør derfor en mindre gruppe af de samlede antal informanter. På Bornholm drejer det sig om 6 af den samlede gruppe af 15 unge informanter. I Nordjylland er det 7 af de i alt 26 unge informanter, og i Sønderjylland 5 af de i alt 28 unge informanter³. I Tabel 1 kan man se en oversigt over de informanter, der indgår i de kvantitative analyser fra hvert sted.

Deltagerne repræsenterer både tre forskellige aldersgrupper – ung, midaldrende og ældre – og tre forskellige livsstadier. De unge deltagere går stadig i skole, deres forældre er midt i deres arbejdsliv, og langt de fleste bedsteforældre er gået på pension. En sammenligning af informanternes sprogbrug gør det muligt at undersøge

Tabel 1. Deltagere i generationsstudierne på Bornholm, i Nordjylland og i Sønderjylland

Sted/Deltagere	Unge	Forældre	Bedsteforældre
Bornholm	6 (3 ♂ - 3 ♀)	11 (5 ♂ - 6 ♀)	10 (5 ♂ - 5 ♀)
Nordjylland	7 (5 ♂ - 2 ♀)	11 (6 ♂ - 5 ♀)	9 (2 ♂ - 7 ♀)
Sønderjylland	5 (3 ♂ - 2 ♀)	10 (5 ♂ - 5 ♀)	10 (4 ♂ - 6 ♀)

³ Se Monka & Hovmark 2016 for en beskrivelse af alle 28 unge sønderjyders sprogbrug.

sprogforandring i forestillet tid (Labov 1966, 1994). Man forsøger med andre ord at forudsige noget om sprogudviklingen et givet sted ved at sammenligne forskellige generationers sprogbrug – hvis de unge taler mindre dialekt end deres bedsteforældre, er der sket en sprogforandring. At undersøge sprogforandring ved hjælp af forestillet tid, er blevet kritiseret af en hel række studier. I det følgende fremstiller vi de væsentligste kritikpunkter og redegør for, hvordan vi har imødegået dem i vores feltarbejde og analyser.

For det første har en række studier (fx Nordberg & Sundgren 1998; Kerswill 1994; Sankoff 2004, 2005, 2006; Wagner & Sankoff 2011; i en dansk kontekst fx Gregersen m.fl. 2009; Monka 2013) vist, at sprogbrugere kan ændre sprogbrug gennem hele livet, også efter *den kritiske alder*, som Labov sætter til at være ved 8–11 årsalderen (Labov 1994: 29). Dette har Labov også anerkendt i sit senere arbejde (2006: 199). Resultaterne af de nævnte studier betyder, at det er principielt umuligt at vide, om de forskelle, man eventuelt finder mellem forskellige generationers sprogbrug i en undersøgelse i forestillet tid, skal forstås som faktisk sprogforandring eller som *age-grading*. Det er med andre ord ikke til at vide, om de yngre talere senere i livet vil nærme sig den måde, de ældre taler på, sådan at det der ligner en forandring i forestillet tid, i virkeligheden er et udtryk for forskellig sprogbrug hørende til forskellige livsfaser (se fx Chambers 1995 for en grundig diskussion af *age-grading*). Vores studie kan ikke løse dette problem fuldstændigt, men de kvantitative resultater suppleres i undersøgelsen af grundige kvalitative analyser, som trækker på alle undersøgelsens mangeartede datatyper. Den omfattende datamængde fra hvert sted giver mulighed for at undersøge værditilskrivningen af dialekten (både bevidst og underbevidst) og for at få et indblik i, hvordan dialekt bruges i deltagernes hverdag. Vi kan ikke afvise at deltagernes holdninger til dialektbrug vil ændre sig over tid, men vi formoder, at de holdninger vi finder i dag, har en betydning for deltagernes sprogbrug og for eventuel fremtidig sprogforandring på individniveau. De kvalitative analyser gør det muligt at underbygge og fortolke de kvantitative resultater.

For det andet peger Labov på, hvordan “[s]tudies in apparent time may be most successful in communities where single-style speakers prevail and where it is not normal for a person to adjust his speech radically to fit the social situation around him” (2006: 201). Som Labov også selv er opmærksom på, er det naturligvis tvivlsomt, om der overhovedet findes mennesker, som kan betegnes som *single-style speakers*, men der findes sprogsamfund, som dem han beskriver, hvor det er mest normalt for talere kun at justere deres sprogbrug minimalt i forskellige situationer. Det er ikke tilfældet i de tre sprogsamfund, der indgår i dette studie; tværtimod viser

tidligere studier, at der alle tre steder har været omfattende brug af kodeskift mellem en standardnær og en dialektnær sprogbrug, afhængig af situation, samtalepartner og emne (Jørgensen 1983b; Geist & Larsen 1974; Nyberg 1991; Pedersen 1986; Westh-Jensen 2003; Monka 2005; Monka & Hovmark 2016). I de kvantitative analyser har vi taget hensyn til, at der kan forekomme kodeskift ved at vælge data, som mest sandsynligt vil indeholde dialekt i et sprogsamfund med kodeskift (se nedenfor). For den unge generation er det desuden muligt at inkludere etnografiske observationer af deres hverdagssprog i både online og offline situationer, sådan at vi kan sammenholde deres sprogbrug i disse situationer med de kvantitative resultater.

En tredje udfordring ved modellen om forestillet tid handler om social forandring. Denne udfordring gælder imidlertid ikke kun studier i forestillet tid, men også studier i virkelig tid. Alle undersøgelser af sprogforandring må forholde sig til det faktum, at det ikke kun er sprog, der ændrer sig over tid; det gør et samfund også. I studier af sprogforandring i virkelig tid bliver dette et problem, fordi sprogbrug optaget på ét tidspunkt muligvis varierer fra sprogbrug optaget på et andet tidspunkt, men det forbliver en udfordring at afgøre, hvordan forskellen skal forstås; betyder det fx også noget for de talende? I studier af forestillet tid har man lignende problemer, fordi ældre generationer måske nok taler anderledes end yngre generationer, men de har muligvis også haft andre oplevelser og har andre ideologiske repræsentationer af verden, hvilket potentielt påvirker deres sociale liv og dermed deres sproglige praksis.

Når man fortolker sproglige forskelle mellem datasæt som udtryk for sprogforandring, bygger det på antagelser om sprog som sjældent ekspliciteres i studier af forestillet tid (men se fx Gregersen, Jensen & Phrao 2017 for mere om problemstillingen). I den foreliggende undersøgelse har vi forsøgt at være opmærksomme på de iboende problemer ved at undersøge sproglig variation som forandring, men vi ønsker på ingen måde at give indtryk af, at det er et problem, vi har løst. Samtidig mener vi naturligvis heller ikke, at en anerkendelse af problemerne bør medføre, at man opgiver at undersøge sprogforandring. Vi ser sprog som en integreret og uadskillelig del af menneskers sociale liv, og vores analyser viser, hvordan forandringen i sociale forhold hænger uløseligt sammen med sprogforandring. Det vender vi tilbage til i diskussionen af resultaterne sidst i artiklen, men fokus i artiklen er først og fremmest kvantitative analyser af sprogbrug.

Dialekt i Periferien-projektet omfatter som allerede nævnt en lang række forskellige data: etnografiske observationer, data fra sociale medier, interview, selvoptagelser og gruppeoptagelser. Alle data er digitaliserede og en del af LAN-CHART-centrets korpus. I dette kapitel fokuserer vi på kvantitative analyser fra

interview, gruppeoptagelser og selvoptagelser. Eftersom undersøgelsesstedet i Sønderjylland også indgår i Sprog og Sted-projektet (se <https://nors.ku.dk/lapur/english/>), er der små forskelle på de data, der indgår i de kvantitative analyser herfra og dem fra undersøgelsesstederne i Nordjylland og på Bornholm. I Tabel 2 kan man se en oversigt over de anvendte data.

Tabel 2. Følgende data indgår i generationsstudiet på Bornholm, i Nordjylland og Sønderjylland

	Unge	Forældre	Bedsteforældre
Bornholm	Gruppeoptagelser med klassekammerater	Selvoptagelser, suppleret med interviewdata hvis nødvendigt.	Selvoptagelser, suppleret med interviewdata hvis nødvendigt.
Nordjylland	Gruppeoptagelser med klassekammerater	Selvoptagelser, suppleret med interviewdata hvis nødvendigt.	Selvoptagelser, suppleret med interviewdata hvis nødvendigt.
Sønderjylland	Interview med dialekttalende interviewer	Familieinterview med dialekttalende og standardtalende interviewer tilstede	Familieinterview med dialekttalende og standardtalende interviewer tilstede

På Bornholm og i Nordjylland er analysen af de unges sprogbrug baseret på gruppeoptagelser med klassekammerater, og analysen af forældrenes og bedsteforældrenes sprogbrug er først og fremmest baseret på selvoptagelser fra deres hverdag. I de tilfælde, hvor der ikke er forekomster nok af en given variabel, er disse suppleret med data fra interview, hvor andre medlemmer af samme familie var til stede sammen med en eller to standardtalende interviewere. I Sønderjylland er analyserne af de unges sprogbrug baseret på interview med en dialekttalende interviewer (se også Monka & Hovmark 2016). Fremgangsmåden er valgt, fordi dataene også indgår i Sprog og sted-projektet, hvor interviewdata var i fokus. De mange timers etnografiske observationer i og uden for skolen, tyder dog ikke på, at eleverne taler anderledes med den dialekttalende interviewer end med andre dialekttalende. Analysen af forældrenes og bedsteforældrenes sprogbrug i Sønderjylland er baseret på gruppeoptagelser, hvor flere familiemedlemmer samt en dialekttalende og en standardtalende interviewer var til stede.

Alle data er kodet i Praat⁴. I de tilfælde, hvor det var muligt, er der kodet 20 forekomster af hver variabel (i Sønderjylland er der kodet 40 forekomster). I nogle tilfælde har det været nødvendigt at supplere dataene fra selvoptagelser på Bornholm og i Nordjylland med interviewdata for at nå op på 20 forekomster af variablene. Nogle af variablene er imidlertid lavfrekvente, og i de få tilfælde, hvor det var umuligt at nå op på fem forekomster af en variabel hos en informant, er resultaterne af denne talers sprogbrug udeladt af resultaterne. Optagelserne er så vidt muligt kodet af to kodere, og i tilfælde af uoverensstemmelse blev en tredje koder tilkaldt.

I alle tre datasæt har vi i en separat linje i Praat noteret forekomster af lokale dialekttræk, der er for lavfrekvente til at indgå i kvantitative analyser. På grund af tidsbegrænsning har vi kun noteret første forekomst af disse træk. Den supplerende kodning betyder dels at vi kan få et indblik i bredden af den lokale dialekt, og dels at vi kan sætte brugen af de udvalgte træk ind i en større sammenhæng og se evt. forskelle på tværs af generationerne. Kodningerne viser for eksempel, at de ældre generationer alle tre steder bruger flere forskellige dialekttræk end de unge, og at lokale fonologiske, leksikalske og grammatiske dialekttræk er en del af det sproglige repertoire alle tre steder, selv om vi pga. frekvens først og fremmest fokuserer på udvalgte leksikalske og fonologiske variable i de kvantitative analyser.

4 Sproglige variable

De sproglige variable, der indgår i undersøgelsen, er valgt, dels fordi tidligere studier har peget på dem som særligt relevante for det enkelte sted, og dels fordi de etnografiske observationer afslørede interessant variation i brug inden for gruppen af unge informanter. I udvælgelsen af variable tog vi samtidig hensyn til frekvens – der skulle være nok forekomster af variabelen – og at der var tidsmæssig begrænsning på, hvor lang tid vi kunne bruge på kodningerne. Det er vigtigt at holde sig for øje, at de kvantitative analyser kun omfatter et mindre udvalg af træk, der er relevant for den enkelte dialekt, hvilket betyder, at de ikke giver et fyldestgørende billede af informanternes talesprog. Nogle informanter bruger lokale varianter af træk, der er for lavfrekvente til at indgå i kvantitative analyser, disse træk forekommer imidlertid ofte sammen med dialektvarianter af de variable, der indgår i analyserne. Endvidere vil mange danskere ud fra informanternes intonation være i stand til at stedfæste dem til et geografisk sted; for de unges vedkommende gælder det primært informanterne fra Nordjylland og Sønderjylland, hvorimod de unge bornholmere

⁴ <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>

ikke bruger bornholmsk intonation, men lyder som om de lige så godt kunne komme fra København (se nedenfor).

Eftersom undersøgelsen omfatter sprogbrug i tre forskellige dialektområder, er det ikke de samme sproglige variable, der indgår i de enkelte delstudier. Det betyder, at 'dialektscorerne', dvs. procentdelen af lokale varianter, fra de enkelte steder ikke umiddelbart kan sammenlignes, men de overordnede mønstre for sprogbrug og forandring i de tre generationer kan naturligvis alligevel sammenlignes. De fleste dialekttræk, der indgår i de kvantitative analyser, tilhører et afgrænset dialektområde, men som det vil fremgå nedenfor, kan enkelte af de variable, der undersøges i Nordjylland, findes i et større geografisk område.

4.1 Nordjylland

Tabel 3. Variable der indgår i de kvantitative analyser i Nordjylland

Variabel	Beskrivelse	Standard	Regional	Dialekt
(v-)	(v-) i forlyd	[v] Ex. <i>vi</i> [vi]	-	[w] Ex. <i>vi</i> [wi]
(vokal- forlæng.)	Dialekten har forlængelse af kort vokal i oprindelige tostavellesord, hvor <i>udlydende æ</i> bortfaldet pga. jysk apokope.	Ex. <i>sætte</i> [ʰsædə]	-	Ex. <i>sætte</i> [ʰsæːd]
	Bøjningsmorfemet -et	[əd]	[əd]	[ə]
(-et)	1. som participium af verbum (Ex. <i>vask-et</i>)	[ʰvasgəd]	[ʰvasgəd]	[ʰwasgə]
	2. som bestemt form af neutrum (Ex. <i>rumm-et</i>)	[ʰrāmˈəd]	[ʰrāmˈəd]	[ʰrāmˈə]
(neg.)	Negationen	<i>ikke</i> [ˈegə] / [eg]	-	<i>inte</i> [end]
	+ / - stød	+ <i>stød</i>	-	÷ <i>stød</i>
(præp.)	1. på præp. brugt som adverbial partikel	1. <i>tag den på</i> [pɑː]		1. <i>tag den på</i> [pɑː]
	2. på præp. brugt uden efterfølgende objekt	2. <i>hvor kommer du fra</i> [frɑː]?]		2. <i>hvor kommer du fra</i> [frɑː]?]

I Nordjylland baserer vi vores udvælgelse af variable på tidligere studier (Espegaard 1972; Jørgensen 1983a, 1983b; Nielsen 1984, 1994; Nyberg & Baumann Larsen 1983) samt på etnografiske observationer af de unge. De omfatter leksikalske og fonologiske variable. I Tabel 3 kan man se en oversigt og beskrivelse af de variable, der indgår i de kvantitative analyser i Nordjylland.

(-et)-variablen er den eneste variabel i undersøgelsen, der har tre varianter. Den ene variant, [æd], er ikke en del af klassisk vendelbomål, men har bredt sig over et større område og betegnes her som regional variant. For kort over udbredelse i de traditionelle dialekter i Jylland og variation i brug på Fyn se kort 11 og 12 i Nielsen & Pedersen 1991).

4.2 Bornholm

Et tidligere studie på Bornholm har udpeget de tre udvalgte variable (to leksikalske og én fonologisk) som relevante for den bornholmske dialekt (Geist & Bauman Larsen 1974). Endvidere peger de etnografiske observationer foretaget i forbindelse med vores projekt på, at variablene er relevante for den igangværende dialektforandring på Bornholm. De udvalgte variable er udførligt beskrevet i tidligere dialektologiske værker (se Andersen 1959; Espersen 1908; Teinnæs 1929; Thomsen 1908; Wimmer 1908). Tabel 4 indeholder en kort beskrivelse.

Tabel 4. Variable der indgår i de kvantitative analyser på Bornholm

Variabel	Beskrivelse	Standard	Dialekt
(neg.)	Negationen	<i>ikke</i> [ˈegə] / [eg]	<i>inte</i> [ˈendə] / [ˈøndə]
(k)	(k) før fortungevokaler (ex. <i>køre</i> (vb.), <i>kedelig</i> (adj.), <i>kigge</i> (vb.))	[k] <i>kigge</i> [ˈkigə]	[t] <i>kigge</i> [ˈtʰigə]
(den)	Udtalen af pronomenet <i>den</i>	[n] [dænʔ]	[ŋ] [dæŋ]

På bornholmsk udtales /n/ i visse kontekster palataliseret. For at sikre sammenlignelighed, og at resultaterne ikke var påvirkede af dialektnivellering i enkelte ord, har vi valgt kun at kode variablen i ordet *den*. Bornholmsk er den eneste østdanske dialekt, der stadig tales i Danmark siden afståelsen af Skåne, Halland og Blekinge i 1658. Bornholmsk afviger derfor markant fra de to jyske dialekter, der indgår i projektet. De tre bornholmske dialektvarianter, der indgår i analyserne, anses både af bornholmere og øvrige danskere for at være særligt bornholmske.

4.3 Sønderjylland

De kvantitative analyser i Sønderjylland omfatter fire variable (to leksikalske, en morfo-syntaktisk og en fonologisk) som tidligere sociolingvistiske studier har udpeget som karakteristiske for dialekten (Maegaard 2001; Monka 2013; Nyberg 1991; Pedersen 1986). Tabel 5 giver en kort beskrivelse af variablene.

Tabel 5. Variable der indgår i de kvantitative analyser i Sønderjylland

Variabel	Beskrivelse	Standard	Dialekt
(pron.)	Personlig pronomen, første person ental	<i>jeg</i> [jæ]	<i>æ</i> [æ]
(neg.)	Negationen	<i>ikke</i> [ʔegə] / [eg]	<i>itte</i> [id] / [d]
(art.)	Den bestemte artikel er efterstillet på standard og foranstillet i dialekten.	Ex. <i>huset</i> [ʔu'səð]	Ex. <i>æ hus</i> [æ 'hʊs]
(oml.)	Omlyd i præsens af seks verber: <i>får, går, står, forstår, slår, foreslår</i> . Standarddansk har <i>å</i> -udtale, dialekten har <i>æ</i> -udtale, der historisk set er resultatet af i-omlyd	Ex. <i>får</i> [fåʔ]	Ex. <i>får</i> [fæʔ]

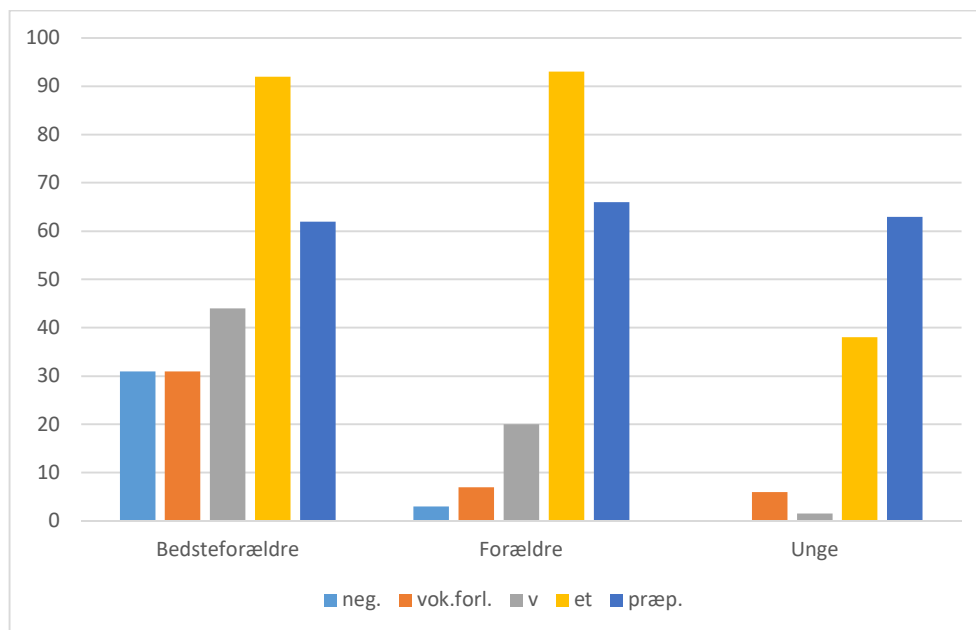
Som nævnt indgår den sønderjyske del af undersøgelsen også i Sprog og Sted-projektet. Det betyder, at vi har kodet sprogbrugen hos alle 28 elever i den 9.-klasse, vi fulgte – i interview med henholdsvis en dialekt- og en standardtalende interviewer (for resultater for alle elever og forskelle mellem de to situationer, se Monka & Hovmark 2016). I denne artikel fokuserer vi kun på de fem unge informanter, der deltager i generationsstudiet, og kun på deres sprogbrug i interviewet med den dialekttalende interviewer.

5 Resultater

I det følgende viser vi resultaterne af de kvantitative analyser af sprogbrug på tværs af tre generationer fra alle tre steder. Først viser vi resultaterne for Nordjylland, så Bornholm og til sidst fra Sønderjylland. For hver taler har vi regnet en 'dialektprocent', der viser hvor mange procent dialektvarianter, der forekommer af hver variabel, herefter har vi udregnet et gennemsnittet for hver generation. Vi har anvendt denne metode, fordi vi ville sikre, at alle informanter talte lige meget i de tilfælde, hvor der er færre end 20 forekomster af en variabel. Det betyder, at det procenttal, der fremgår i figurerne, er et gennemsnit for hver generation, ikke et gennemsnit af de samlede antal forekomster.

5.1 Resultater fra Nordjylland

Figur 2 viser mønstret for brug af de lokale varianter i Nordjylland. Bemærk, at de søjler, der viser den procentvise brug af den lokale variant af (-et)-variablen omfatter både den dialektale og regionale variant.

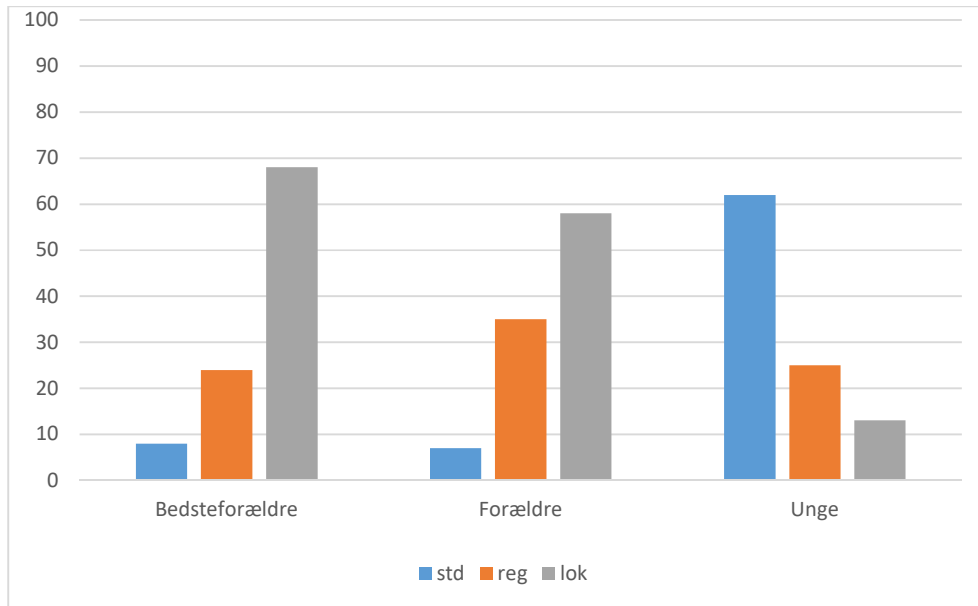

Figur 2. Kvantitative resultater for Nordjylland. Søjlerne viser procentvis brug af dialektvarianten af hver variabel. Bemærk, at der for (-et)-variablen er tale om både den dialektale og regionale variant.

Det overordnede mønster er som forventet. Der er flest forekomster af lokale varianter i bedsteforældrenes sprogbrug, forældrene bruger færre lokale varianter, og de unge informanter bruger færrest. Ikke desto mindre er der to lokale varianter, der er værd at lægge særligt mærke til. Den ene er den lokale variant af (præp)-variablen, som bruges i samme forholdsvis store udstrækning på tværs af generationerne (omkring 60–70 %). Det tyder på, at de unge informanter ikke er i færd med at ændre deres sprogbrug til udelukkende at bruge standardvarianten. Variablen repræsenterer prosodisk variation mellem stød i standardvarianten og stødløshed i den lokale variant. Den stødløse nordjyske variant er et salient træk, der fremhæves af både nordjyder og øvrige danskere som særligt nordjysk (se fx Kristensen 2016; Mortensen 2020). De kvantitative resultater viser, at det er en udbredt lokal variant, der muligvis fungerer som et særligt kendetegn ved nordjysk (for uddybning se Mortensen 2020).

Det andet, man kan lægge mærke til, er, at den lokale variant af (-et)-variablen lader til at blive brugt i samme udstrækning i de to ældste generationer, hvorimod de unge først og fremmest bruger standardvarianten, selvom de også benytter nogle lokale varianter. Men hvis man undersøger resultaterne lidt nærmere, viser det sig, at der er en forskel i sprogbrugen blandt forældre og bedsteforældre. Som vist i

Tabel 2 har (-et)-variablen tre varianter: 1) standardvarianten [əð], 2) den regionale variant [əd], som findes i det meste af Jylland og nogle steder på Fyn, og 3) den lokale nordjyske dialektvariant [ə]. I Figur 3 er brugen af de tre varianter vist i separate søjler for hver generation.

Figur 3. Kvantitative resultater for (-et)-variablen i Nordjylland. Søjlerne viser den procentvise brug af hhv. standard-, regional- og dialektvarianten af variablen i hver generation.

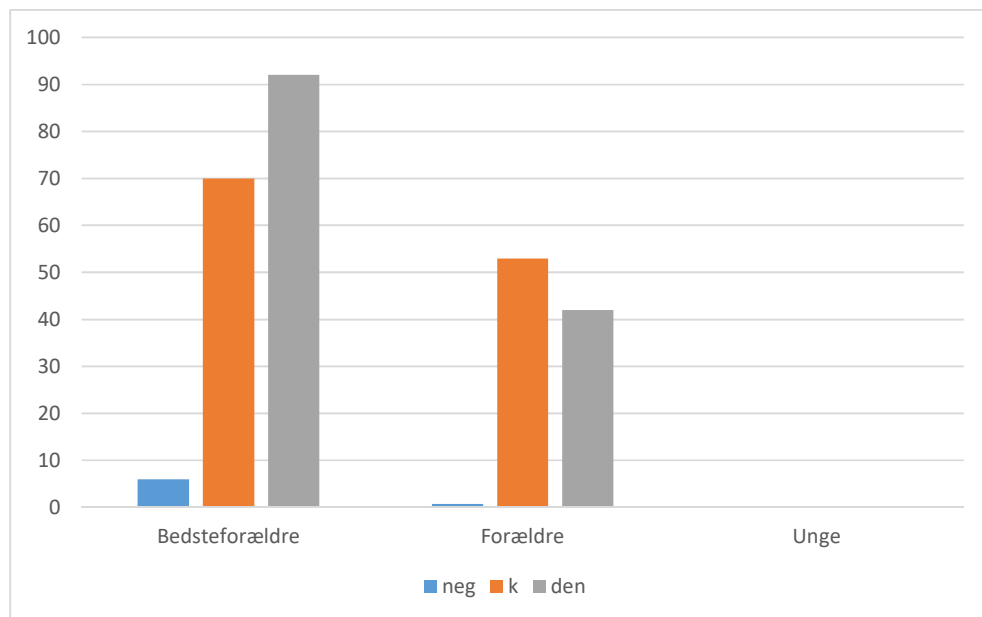
Af Figur 3 fremgår det, at de to ældste generationer faktisk opfører sig forskelligt. Bedsteforældregenerationen adskiller sig fra forældregenerationen ved at benytte flere lokale varianter, dvs. fra vendelbomålet, og færre regionale varianter. Mønsteret for de unge er modsat de ældre generationers. De bruger standardvarianten i 62 % af forekomsterne, den regionale i 26 % af forekomsterne og dialektvarianten i 12 % af forekomsterne. Det betyder, at der ligesom for de øvrige variable er forskelle i brug på tværs af generationerne. Det er imidlertid vigtigt at bemærke, at ingen af generationerne har kategorisk brug af nogen af de tre varianter. I modsætning hertil har de unge enten kategorisk eller tæt på kategorisk brug af standardvarianten af (neg)- og (v)-variablene, og forældrene har tæt på kategorisk brug af standardvarianten af (neg)-variablen.

Det overordnede mønster i Nordjylland tyder på, at sprogforandringen ikke er sat ind i løbet af de sidste generationer, i stedet må den have begyndt på et tidligere tidspunkt. Resultaterne stemmer overens med resultaterne af Jørgensen (1983a)

som fandt, at talere født efter cirka 1960 ikke taler klassisk vendelbomål (Jørgensen 1983a: 224). Resultaterne stemmer også overens med nogle af de sproglige meta-kommentarer, som de unge i Hirtshals kom med i løbet af interview og det etnografiske feltarbejde. Ifølge de unge selv var de hverken i stand til at tale eller forstå vendelbomål, og de fortalte, at det kun var ældre mennesker fra landet, der talte dialekten. I de metasproglige kommentarer skelner de mellem vendelbomålet og den form for nordjysk de selv kalder for ”normal” eller ”neutral”. Det ses også i den faktiske sprogbrug, hvor de hverken taler vendelbomål eller gennemført standarddansk, men i stedet et regionalfarvet standardsprog (for uddybning se Mortensen 2020)

5.2 Resultater fra Bornholm

Som det fremgår af Figur 4 ser mønstret for sprogforandring på tværs af de tre undersøgte generationer temmelig anderledes ud på Bornholm.

Figur 4. Kvantitative resultater for Bornholm. Søjlerne viser den procentvise brug af den dialektale variant af de undersøgte variable.

Analyserne af sprogbrugen på Bornholm viser, at de ældste sprogbrugere benytter dialektvarianten af (den)-variablen i mere end 90 % af forekomsterne, hvorimod forældrene benytter den i 42 % af forekomsterne, og de unge slet ikke benytter den.

Forskellen mellem bedsteforældre- og forældregenerationens brug af [ʈ] for standard [k] er mindre, og begge generationer benytter kun dialektvarianten af (neg)-variablen i få tilfælde.

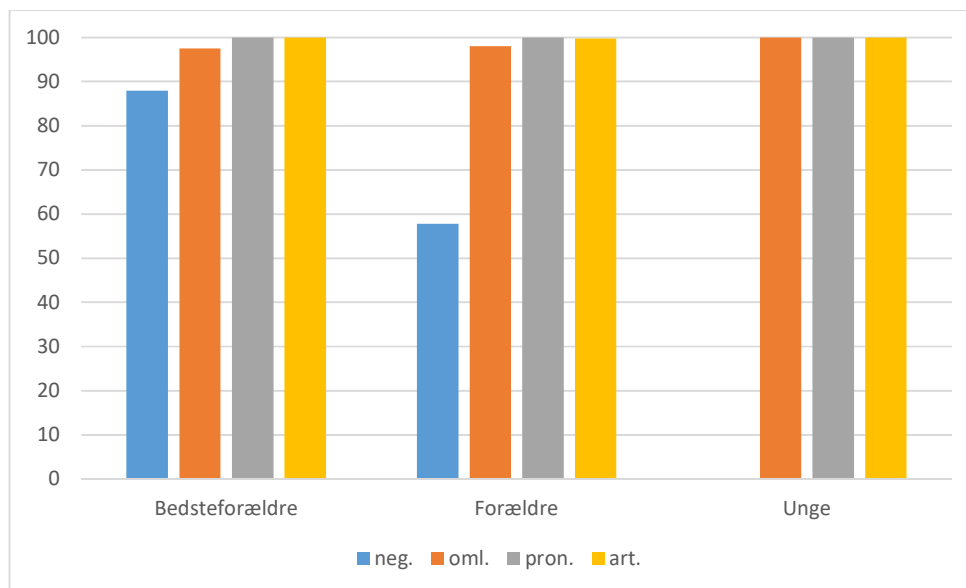
Det mest iøjnefaldende resultat er, at de unge slet ikke bruger nogen bornholmske varianter. Resultatet kunne teoretisk set skyldes, at vi har udvalgt de forkerte variable, idet tre variable er et forholdsvis lavt antal. Men det skal nævnes, at for alle de sprogforskere, der har været involveret i projektet, samt de, der har hørt lydclip i forbindelse med oplæg på konferencer og workshops, er enige om, at de unge bornholmere lyder som unge københavnere. Resultaterne af en sprogholdningsundersøgelse blandt unge bornholmere fra samme skole, blot tre år senere, viser, at heller ikke unge bornholmere knytter deres måde at tale på til Bornholm. Således kan de ikke placere de bornholmske stemmeprøver korrekt i en geografisk genkendelsestest, ligesom deres vurdering af dem ikke adskiller sig fra den måde, de bedømmer unge københavnere på (Maegaard & Quist 2020). De unge bornholmere brugte således ikke et eneste af de bornholmske træk i deres umarkerede hverdagssprog, til trods for at deres forældre og bedsteforældre gør.

Under kodningen af de tre udvalgte variable blev forekomster af andre dialektvarianter noteret i en separat linje. Fra disse noter kan vi se, at forældrene og bedsteforældrene bruger en række forskellige bornholmske dialektvarianter. De benytter for eksempel dialektvarianten af gammeldansk *k* i ind- og udlyd, der udtales [g] mod standardvarianterne [w] og [j], palatalisering af *d* før fortunevokaler til [dʲ] i stedet for standardvarianten [d], det bornholmske trekønssystem i stedet for standardsprogets tokønssystem, samt særlige bornholmske ord, som fx *bælli* for *barn* samt *horra* og *pible* for henholdsvis *dreng* og *pige*. Til sammenligning kan nævnes, at vi ikke noterede brug af nogen bornholmske dialekttræk blandt de unge mennesker. Sprogbrugsmønstret på tværs af de tre generationer på Bornholm viser således en meget abrupt forandring; dialekten er ikke blot forandret, den synes i stedet at være helt forsvundet fra én generation til den næste. De etnografiske observationer, såvel offline blandt de unge i deres hverdag på og uden for skolen, som online af deres skriftlige kommunikation, understøtter disse overordnede fund, men samtidig nuancerer de resultaterne. Det viser sig nemlig at unge bornholmere indimellem alligevel benytter sig af bornholmske træk, fx trekønssystemet, palataliseret *k*, palataliseret *n*, palataliseret *d*, brug af særlige ord som *inte* og *horra*, stemt *s*, fremskydning af *u*, tilbagetrækning af *a*, [g] for gammeldansk *k* mv. Brugen af disse træk forekommer dog så sjældent at det ikke har kunnet undersøges kvantitativt. De bornholmske unge bruger nemlig bornholmske træk med særlige sociale funktioner, både online og offline (se Stæhr & Larsen 2020). Dette viser, at de unge har en

stor viden om bornholmsk dialekt, selv om de ikke benytter den i umarkeret hverdagssprog.

5.3 Resultater fra Sønderjylland

Til sidst skal vi se på resultaterne fra Sønderjylland, som viser et helt tredje mønster. Resultaterne af de kvantitative analyser kan ses i Figur 5.

Figur 5. Kvantitative resultater fra Sønderjylland. Søjlerne viser den procentvise brug af dialektvarianter for hver variabel

Som det fremgår, benytter alle tre generationer dialektvarianter i forholdsvis stor udstrækning. Den eneste forandring på tværs af generationerne i forhold til de undersøgte variable er, at den unge generation ikke bruger dialektvarianten af negationen. Mønstret viser således, at de fem repræsentanter for den yngste generation i modsætning til repræsentanterne for den yngste generation i Hirtshals og Nexø bruger dialekt. Bylderup-Bov er således det eneste sted, hvor vi har fundet unge, der bruger dialekt som deres umarkerede hverdagssprog. Analyserne af alle 28 elevers sprogbrug i samtaler med en dialekt- og standardtalende interviewer viser imidlertid, at det ikke er alle elever, der bruger dialekt. Som man også har fundet i tidligere undersøgelser i andre områder, er der færre piger end drenge, der benytter dialekten, og det er fortrinsvis dem, der har tænkt sig at blive i landsdelen. Det skal endvidere påpeges, at der også i Sønderjylland er forskel på sprogbrug i land og by, og at de

unge i byerne benytter få eller ingen dialekttræk (Maegaard 2001, Monka igangværende studie).

Resultaterne fra Bylderup-Bov viser, ligesom de nordjyske og bornholmske resultater, at udvælgelsen af sproglige variable er afgørende, når man foretager kvantitative analyser. Resultaterne af kvantitative sproglige analyser, og den lid man kan have til dem, afhænger således af, hvilke variable man undersøger. Hvis vi ikke havde medtaget (neg)-variablen i Sønderjylland, ville det se ud som om, der slet ikke var sket en forandring på tværs af de tre generationer, og at alle udelukkende brugte traditionelle dialektvarianter. Det er imidlertid ikke tilfældet, brugen af dialektvarianten af negationen er således aftaget hen over generationerne, for næsten ikke at være til stede i den yngste generation. Faktisk er der kun fundet ti dialektvarianter af variablen i de 56 interview med de 28 unge informanter (se Monka & Hovmark 2016: 88). Ydermere viser observationerne af træk, der ikke egner sig til kvantitative analyser, at de unge ikke bruger lige så mange forskellige lokale dialekttræk som deres forældre og bedsteforældre, hvilket betyder, at der *er* sket sprogforandring i Sønderjylland, om end af en helt anden karakter end i Nordjylland og på Bornholm. Der er ikke tale om en overgang fra dialekt til standardsprog, men snarere fra en ældre form af dialekten til en mere moderne. De fem unge sønderjyder (og en del af deres klassekammerater, jf. Monka & Hovmark 2016) bruger således stadig en række klassiske dialekttræk, og både de og deres forældre og bedsteforældre omtaler de unges sprogbrug som sønderjysk. Dette er et højest usædvanligt mønster i Danmark, hvor alle de undersøgelser, der er foretaget de sidste årtier har vist, at unge ikke længere bruger dialekt som deres umarkerede hverdagsprog (Schøning 2017; Schøning & Pedersen 2009; Kristensen 2016). Der er flere årsager til, at dialekten stadig benyttes i Sønderjylland – og lige præcis i Bylderup-Bov. Tidligere studier har argumenteret for, at forklaringen først og fremmest skal findes i Sønderjyllands historie, der er forskellig fra resten af landet. Landsdelen har haft en omtumlet historie med skiftende nationalt tilhørsforhold. Vigtigst er formentlig perioden 1864–1920, hvor området var under tysk styre. Dét betød dels, at området ikke var påvirket af standarddansk i samme omfang som resten af Danmark, – fx var skolesproget tysk, og de højere sociale klasser i byerne talte tysk og ikke standarddansk – og dels at dialekten bliver set som noget særligt, der hører til i Sønderjylland og til det at være en ægte sønderjyde (se fx Bjerrum 1990; Monka & Hovmark 2016; Monka 2018, Monka 2020; Pedersen 2000).

6 Diskussion og konklusion

De overordnede mønstre for sprogforandring på tværs af de tre generationer i Nordjylland, Sønderjylland og på Bornholm viser, at der har fundet sprogforandring sted alle tre steder, men de viser også, at det er foregået i forskellige tempi og på forskellige måder. Spørgsmålet er, hvordan man skal tolke og forklare disse forskellige mønstre i et så relativt lille og homogent land som Danmark.

Resultaterne kan ikke forklares ved at bruge mere traditionelle modeller for sprogforandring, fx *bølgemodellen* (fx Bailey 1973) eller *urbant hierarki*-modellen (fx Chambers & Trudgill 1998: 172), eftersom disse ville forudsige helt andre resultater (se også Britain 2010; Monka 2013; Maegaard et al. 2013). Hverken byernes indbyggertal eller afstanden til den nærmeste storby eller København kan således forklare de fundne sprogforandringsmønstre. Hirtshals har flere indbyggere end de andre byer, og dette burde ifølge modellerne medføre hurtigere og mere gennemført standardisering. Imidlertid er der, som vist, snarere tale om, at de unge har en standardnær sprogbrug med visse lokale eller regionale træk. Heller ikke afstand – eller snarere rejsetid til København – kan forklare de fundne forskelle. Bylderup-Bov ligger tættere på København end de to andre steder, men det er markant her dialekten står stærkest.

I *Dialekt i Periferien*-projektet argumenterer vi for, at man for at forstå de forskellige sprogforandringsmønstre er nødt til at inddrage forskellige typer af data og benytte forskellige metoder. Her er det nærliggende at inddrage Couplands teori om *sociolinguistic change*, dvs. sociolingvistisk forandring, der sammentænker sprogforandring med en større sprogideologisk forandring (2009: 35). Coupland skriver: “*the core process of change here is not language change but language-ideological change, embedded in wider processes of social change*” (ibid. 28). I en senere artikel præciserer Coupland, hvilke forhold et studie af sociolingvistisk forandring bør medtænke. Man bør ifølge Coupland: a) sammentænke studier af sprogforandring med social forandring, b) undersøge hvilken social værdi en eventuel sprogforandring tilskrives, c) undersøge eventuelle forandringer i sprogideologi over tid, d) tage hensyn til historiske forhold, der kan påvirke sprogbrug, e) inddrage studier af sprogbrug i medier, samt f) studier af underbevidste sprogholdninger (2014b: 282, se også 2014a: 70). I den bog, der samler resultaterne af *Dialekt i Periferien*-projekt, har vi benyttet Couplands teori om sociolingvistisk forandring som udgangspunkt og har belyst de fundne sprogforandringsmønstre ved hjælp af de forskellige datatyper og metoder, han foreslår. I denne udgave af *Danske Talesprog* kan man læse mere indgående analyser af mulige årsager til de fundne sprogforandringsmønstre i Nordjylland. Her følger en kort gennemgang af analyserne fra alle tre steder.

Én måde at forstå forandring og variation mellem dialekt og standard de tre undersøgte steder på, er at undersøge om, og i så fald hvordan, det ideologiske bånd mellem sprog og social betydning har forandret sig over tid, og hvordan de adskiller sig fra sted til sted. Historisk set har de tre steder været udsat for forskellig grad af indflydelse fra standarddansk, og påvirkningen er sat ind på forskellige tidspunkter (se også Maegaard 2020; Monka 2020). Netop indflydelsen fra standarddansk, samt den værdi standardsproget er blevet tillagt, er vidt forskellig de tre steder, og det lader til stadig at have betydning for sprogbrugen i dag.

Variationen i Nordjylland ligner de resultater vi normalt har fundet i dansk dialektforskning og sociolingvistik; det lokalprægede sprog udtynes gradvist over generationerne, og de unge taler et sprog som er standardnært, men som stadig indeholder visse lokale eller regionale træk – især er prosodien nordjysk. Vores analyse peger på, at standardiseringen er sat tidligere ind i Nordjylland end de to andre steder, og vi mener, ligesom Pedersen (2016), at det er medvirkende til, at der kun er få regionale træk tilbage i sprogbrugen. De unge nordjyder selv omtaler deres sprog som ”normalt” og ”neutralt”, og det er først i medierede sammenhænge, når de fx hører sig selv eller andre nordjyder i radio eller på tv, at de bliver opmærksomme på, at deres sprogbrug lyder på en særlig måde. Den måde at tale på forbinder de med noget landligt og gammeldags, men de forbinder det ikke nødvendigvis med en stolthed over at komme fra Nordjylland (se Mortensen dette nummer). De unge nordjyder kobler med andre ord ikke sprogbrug og sted sammen på samme måde, som det er tilfældet for bornholmerne og sønderjyderne.

Alle bornholmske deltagere kobler brugen af bornholmsk med Bornholm, og de omtaler dialekten positivt – endda indimellem som deres ”modersmål”, på trods af at bornholmsk for ingen af deltagerne er deres umarkerede hverdagssprog. Alligevel ser vi en drastisk sprogforandring hen over generationerne, hvor dialekten stort set ikke benyttes af de unge. Det hænger formentlig sammen med Bornholms geografiske placering og størrelse. Bornholms placering som en ø i Østersøen med meget langt til resten af Danmark gjorde tidligere, at kontakten med standarddansk var begrænset. Derfor benytter ældre generationer stadig en del bornholmsk dialekt. Nu fungerer Bornholm imidlertid nærmere som Københavns opland, bl.a. i kraft af at mange unge bornholmere er nødt til at tage til København for at få uddannelse og job, og i kraft af de mange københavnske turister der besøger Bornholm i sommermånederne. Desuden er Bornholm forholdsvis lille, og med knap 40.000 indbyggere, hvoraf kun en del er af bornholmsk familie, er der tale om et forholdsvis lille geografisk område, hvor der er få sprogbrugere, der potentielt kan benytte dialekten

som dagligsprog. Disse faktorer har formentlig haft betydning for den drastiske tilbagegang i brugen af bornholmsk. Stæhr og Larsens analyser af sprogbrugen blandt de unge (2020) viser imidlertid, at man ikke uden videre kan karakterisere udviklingen på Bornholm som dialekttab, eftersom de unge rent faktisk bruger bornholmsk i få, udvalgte kontekster og til bestemte formål (se Stæhr & Larsen 2020; Larsen 2017, 2019).

De sønderjyske unges udbredte brug af sønderjysk har Monka (2020) blandt andet forklaret med en særlig sønderjysk identitetsfølelse og en særlig sprogideologisk situation, som udspringer af landsdelens position som grænseland. Monkas analyser viser, hvordan historiske geo-politiske konflikter kan have væsentlige sprogideologiske konsekvenser, som videreføres til nye generationer selv i dag, 100 år efter Genforeningen. I Sønderjylland overføres en fortælling fra generation til generation om, at Sønderjylland er et særligt sted i Danmark, fordi indbyggerne selv valgte at blive danske, og i den fortælling indgår dialekten som central markør for det at være en ægte sønderjyde (Monka 2020; se også Monka & Hovmark 2016).

Således viser resultaterne af analyserne i denne artikel, at sproglige standardiseringsprocesser er i gang alle tre undersøgelsessteder, men de viser også at standardisering foregår meget forskelligt de tre steder. Forklaringerne på disse forskelle er som antydning mangeartede, men det kræver mere grundige analyser og argumenter fuldt ud at forklare mønstrene. Nogle af forklaringerne findes i Mortensens artikel om sprogbrug i Hirtshals i dette nummer af Danske Talesprog. For indgående analyser af sprogbrug og -forandring alle tre steder samt en samlet analyse henviser vi til den samlede analyse af projektet (Maegaard et al. 2020).

Litteratur

- Andersson, Roger & Mats Thelander 1994: Internal migration, biography formation, and linguistic change. Bengt Nordberg (red.) *The Sociolinguistics of Urbanization*. Berlin: de Gruyter. 51–86.
- Andersen, Børge. 1959: *Rønnemålet: En strukturalllingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Auer, Peter 1998: Dialect levelling and the standard varieties in Europe. *Folia Linguistica* 32. 1–9.
- Auer, Peter & Frans Hinskens 1996: The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10. 1–30.

- Auer, Peter, Frans Hinskens & Paul Kerswill 2005: *Dialect Change Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailey, Charles James Nice 1973: *Variation and Linguistic Theory*. Arlington, Virginia: Center for Applied Linguistics.
- Bjerrum, Anders 1990: Sprogskiftet i Sydslesvig og dets Årsager. *Danske Folkemål* 32. 1–34.
- Britain, David 2002: Space and spatial diffusion. J. K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.) *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell. 603–637
- Britain, David 2010: Language and space: The variationist approach. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (red.) *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. Volume 1: Theories and Methods. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Berlin/New York: Walter de Gruyter. 142–163.
- Bugge, Edit 2015: Språktradering i Bolsøy. En variasjonslingvistisk analyse med vekt på familietilhørighet som sosial variabel. Upubliceret ph.d.-afhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Chambers, J. K. 1995: *Sociolinguistic Theory*. 2. udgave. Oxford: Blackwell.
- Chambers, J. K. & Peter Trudgill 1998: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cornips, Leonie & Vincent de Rooij 2018 : *The Sociolinguistics of Place and Belonging: Perspectives from the Margins*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Coupland, Nikolas 2009: Dialects, standards and social change. Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (eds.): *Language Attitudes, Standardization and Language Change*. Oslo: Novus. 27–50.
- Coupland, Nikolas 2014a: Sociolinguistic Change, Vernacularization and broadcast British media. Jannis Androutsopoulos (red.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*. Berlin/Boston: De Gruyter. 67–96.
- Coupland, Nikolas 2014b: Language change, social change, sociolinguistic change: A meta-commentary. *Journal of Sociolinguistics* 18(2). 277–286.
- Espegaard, Arne 1972. *Vendsysselsk Ordbog*. Hjørring: Vendsysselsk Tidendes Forlag.
- Espersen, J. C. S. 1908: *Bornholmsk Ordbog*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.

- Geist, Hanne Louise & Mogens Baumann Larsen 1974: Lokalsprog og regional-sprog på Bornholm. *Dialektstudier* 3. 137–168.
- Gregersen, Frans, Marie Maegaard & Nicolai Pharaos 2009: The long and short of (æ)-variation in Danish. A panel study of short (æ)-variation in Danish in real time. *Acta Linguistica Hafniensia* 41. 64–82.
- Gregersen, Frans, Torben Juel Jensen & Nicolai Pharaos 2017: Comparing speech samples: On the challenge of comparability in panel studies of language change in real time. Suzanne Evans Wagner & Isabelle Buchstaller (red.). *Panel Studies of Language Variation and Change*. New York & London. Routledge. 155–180.
- Hansen, Elisabeth & Jørn Lund (red.) 1983. *Skolen, Samfundet og Dialekten. 11 afhandlinger om elevers, læreres og forældres sprogsyn – belyst ud fra undersøgelser af forholdet mellem skole og dialekt i Hirsthals kommune*. Frederikshavn: Dafolo Forlag.
- Hinskens, Frans 1998: Dialect Levelling: A Two-dimensional Process. *Folia Linguistica* 32(1–2). 35–52.
- Hui, Feng 2015: *Dialect Leveling & Dialect Maintenance: Contact-induced Changes in the Tianjin Speech in the Context of Urbanization*. Tianjin University Press.
- Jensen, Torben Juel & Marie Maegaard 2010: Hvor er *bleven* blevet af? Præteritum participium af stærke verber i Jylland. *Danske Talesprog* 10. 34–56.
- Jensen, Torben Juel & Marie Maegaard 2012: Participles in Jutland – a real time study of regionalization and standardization. *Nordic Journal of Linguistics* 35(2). 165–195.
- Johnstone, Barbara 2010: Indexing the Local. Nikolas Coupland (red.) *Handbook of Language and Globalization*. Chichester: Wiley-Blackwell. 386–405.
- Jørgensen, Jens Normann 1983a: Variationsbredden hos dialekttalende. Elisabeth Hansen & Jørn Lund (red.). 197–224.
- Jørgensen, Jens Normann 1983b: De danske sprog i Hirsthals Kommune. Elisabeth Hansen & Jørn Lund. *Skolen, Samfundet og Dialekten*. Frederikshavn: Dafalo. 13–36.
- Kristensen, Bente 2016: ”Vi siger å:åd og o:ob” – en sociodialektologisk og etnografisk undersøgelse af to vendelsysselske skoleelevers sprogbrug med fokus på elevernes brug af træk fra vendelbomål og regional standard. Upubliceret speciale. Københavns Universitet
- Kristiansen, Tore 2009: The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 42. 167–192.

- Kristiansen, Tore & Nikolas Coupland (eds.) 2011: *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press.
- Kristiansen, Tore & Stefan Grondelaers (eds.) 2013: *Language (De)Standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus Press.
- Kerswill, Peter 1994: *Dialects Converging: Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Oxford University Press.
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William 1994: *Principles of Linguistic Change – Internal Factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, William 2006: *The Social stratification of English in New York City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William 2012: *Dialect Diversity in America: The Politics of Language Change*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Larsen, Anne 2017: "Hvordan tjør'ed" stiliseringspraksisser blandt bornholmske unge. 16. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Aarhus: Aarhus Universitet. 247–268.
- Larsen, Anne 2019: Dialekt og sociale medier: Unges brug af dialekt på Facebook og Messenger. 17. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Lisse, Christian 1964: Nogle lydlige restitutioner i ømålene. *Dialektstudier* 1: 171–208.
- Maegaard, Marie 2001: Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis. Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge. *Danske Talesprog* 2. 77–166.
- Maegaard, Marie 2020: Introduction: Standardization as sociolinguistic change. Marie Maegaard et al. (eds.). 1–26.
- Maegaard, Marie, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (eds.) 2009: *Language Attitudes, Standardization and Language Change. Perspectives on Themes Raised by Tore Kristiansen on the Occasion of his 60th Birthday*. Oslo: Novus Press.
- Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen & Jens Normann Jørgensen 2013. Diffusion of language change: Accommodation to a moving target. *Journal of Sociolinguistics* 17(1). 3–36.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.) 2020: *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. London: Routledge.

- Maegaard, Marie & Malene Monka 2020: Patterns of dialect use: Language standardization at different rates. Marie Maegaard et al. (eds.). 27–46.
- Maegaard, Marie & Pia Quist 2020: Perception, recognition and indexicality: Experimental investigations of variation in Northern Jutland, Southern Jutland and on Bornholm. Marie Maegaard et al. (eds.). 147–170.
- Mattheier, Klaus 1996: Varietätenkonvergenz: Überlegungen zu einem Baustein einer Theorie der Sprachvariation. *Sociolinguistica* 10. 31–51.
- Monka, Malene 2005: ”*Enten skal jeg snakke sønderjysk eller skal jeg snakke rigsdansk*” – en undersøgelse af sprogbrugen i servicesituationer i Aabenraa med fokus på sprogalternation. Upubliceret speciale. Københavns Universitet. Findes i Center for Dialektforsknings manuskriptsamling acc. nr. 376.
- Monka, Malene 2013: Sted og sprogforandring – en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev. Ph.d.-afh., Københavns Universitet. *Danske Talesprog* 13. 1–336.
- Monka, Malene 2018: Place-making and dialect levelling. A real time panel-study from two Danish dialect areas. Cornips Leonie & Vincent de Rooij (eds.). *The Sociolinguistics of Place and Belonging: Perspectives from the Margins*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 213–237.
- Monka, Malene 2020: Southern Jutland: Language ideology as a means to slow down dialect leveling. Marie Maegaard et al. (eds.). 47–79.
- Monka, Malene & Henrik Hovmark 2016: Sprogbrug blandt unge i Bylderup anno 2015. *Danske Talesprog* 16. 73–114.
- Monka, Malene, Astrid Ravn Skovse & Pia Quist 2019: Place attachment and linguistic variation: a quantitative analysis of language and local attachment. *Language in Society*.
- Mortensen, Kristine Køhler 2020: Northern Jutland: Local positioning and global orientation. Marie Maegaard et al. (eds.). 80–113.
- Nielsen, Bent Jul 1984: *Bidrag til vendelbomålets fonologi. Del I. Dialekten i Tornby*. København: Akademisk Forlag.
- Nielsen, Bent Jul 1994: Talesproget i Hirtshals kommune. K. Møller (red.) *Fra Egnens Historie*. Vrå: Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals Kommune. 5–22.
- Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen 1991: *Danske Talesprog*. København: Gyldendal.
- Nordberg, Bengt & Eva Sundgren 1998: *On observing real-time language change: a Swedish case study*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Nyberg, Magda 1991: Unge sønderjydere rigsmålstilegnelse. *Danske Folkemål* 33. 159–168.

- Nyberg, Magda & Mogens Bauman Larsen 1983: Elevernes opfattelse af eget sprog. Spørgeskemaundersøgelse blandt elever fra 5.–10. klasse. Elizabeth Hansen & Jørn Lund (red.). 107–150.
- Pedersen, Inge Lise 2000: Urban and rural dialects of Slesvig: political boundaries in the millennial retreat of Danish in Slesvig. *International Journal of the Sociology of Language* 145. 131–151.
- Pedersen, Inge Lise 2003: Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900–2000. *International Journal of the Sociology of Language* 159. 9–28.
- Pedersen, Inge Lise 2005: Processes of standardization in Scandinavia. Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (eds.) *Dialect change*. Cambridge: Cambridge University Press. 171–195.
- Pedersen, Inge Lise 2009: The social embedding of standard ideology through four hundred years of standardisation. Marie Maegaard et. al (eds.). 52–68.
- Pedersen, Inge Lise 2010: Nutidige datidsendelser blandt jyder. Om generaliseringen af -et som datidsendelse i svage verber. Torben Arboe & Inge Schonderbeek Hansen *Jysk, ømål, rigsdansk mv. Studier i dansk og jysk – med sideblik til nordisk og tysk*. Århus. 153–166.
- Pedersen, Inge Lise 2016: Talesproget i Ålborg hvordan lyder det egentlig? Er det nordjysk, eller bare jysk. *Danske Talesprog* 17. 115–136.
- Pedersen, Karen Margrethe 1986. *Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. En-, to- eller flersprogede børn i Sønderjylland*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning.
- Petersen, Karen Thisted 2013: Lokalt regionalsprog eller regionalt rigssprog – en undersøgelse af Århus-dansk. *NyS* 45. 9–47.
- Sankoff, Gillian 2004: Adolescents, Young Adults, and the Critical Period: Two Case Studies from “Seven Up”. 2004. Carmen Fought (red.): *Sociolinguistic Variation*, Oxford: Oxford University Press. 121–139.
- Sankoff, Gillian 2005: Cross-sectional and longitudinal studies. Ammon, Ulrich, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier & Peter Trudgill (red.): *An International Handbook of the Science of Language and Society*, Volume 2. Berlin: de Gruyter. 1003–1013.
- Sankoff, Gillian 2006: Age: Apparent time and real time. *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*. Philadelphia: Elsevier. 110–116.
- Schønning, Signe Wedel 2017: *Rural versus urban - Styling social position among rural Danish youth*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

- Schønning, Signe Wedel & Inge Lise Pedersen 2009: Vinderup in real time - a showcase of dialect levelling. M. Dufresne, F. Dupuis and E. Vocaj (eds.) *Historical Linguistics 2007: Selected Papers from the 18th International Conference on Historical Linguistics, Montreal, 6–11 August 2007*. Amsterdam: John Benjamins. 233–244.
- Smith, Jennifer & Mercedes Durham 2011: A tipping point in dialect obsolescence? Change across the generations in Lerwick, Shetland. *Journal of Sociolinguistics* 15(2). 197–225.
- Smith, Jennifer & Mercedes Durham 2012: Bidialectism or dialect death? Explaining generational change in the Shetland Island. *American Speech* 87(1). 57–88.
- Stæhr, Andreas Candefors & Anne Larsen 2020: Bornholm: The terminal stage of dedialectalization. Marie Maegaard et al (eds.). 114–146.
- Sundgren, Eva 2009: The varying influence of social and linguistic factors on language stability and change: the case of Eskilstuna. *Language Variation and Change* 21. 97–133.
- Teinnæs, Th. 1929. Et par ord om nægtelsesordene i bornholmsk. *Danske Folkemaal* 3. 48–52.
- Thomsen, Vilhelm 1908: Bornholmsk sproglære. Lydlære. J. C. S. Espersen (red.). *Bornholmsk Ordbog*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri. 1–67.
- Wagner, Suzanne Evans & Gillian Sankoff 2011: Age grading in the Montréal French inflected future. *Language Variation and Change* 23. 275–313.
- Westh-Jensen, Pernille 2003: *Én ø: to sprog – en undersøgelse af kodeskift mellem dialekt og standard på Bornholm*. Upubliceret speciale. Københavns Universitet. Findes i Center for Dialektforskning's manuskriptsamling. Acc. nr. 364.
- Wimmer, Ludvig 1908: Bornholmsk Sproglære. Bøjningslære. J. C. S. Espersen (red.) *Bornholmsk Ordbog*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri. 68–149.
- Wolfram, Walt & Natalie Schilling-Estes 1995: Moribund dialects and the endangerment canon: The case of the Ocracoke Brogue. *Language* 71(4). 696–721.

Marie Mægaard
Lektor, ph.d.
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
mamae@hum.ku.dk

Malene Monka
Lektor, ph.d.
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
monka@hum.ku.dk